

УДК 81'42'33: 82'06

ПУТІЙ О.С.

*(Запорізький національний університет)***ДИСКУРС МАСОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ФОКУСІ ЛІНГВІСТИЧНОЇ РЕФЛЕКСІЇ**

У статті визначено та обґрунтовано дослідницькі завдання лінгвістичного аналізу дискурсу масової літератури.

*Ключові слова:* масова література, дискурс, соціальні уявлення.

**Путій Е.С. Дискурс массовой литературы в фокусе лингвистической рефлексии.** В статье намечены и обоснованы исследовательские задачи лингвистического анализа дискурса массовой литературы.

*Ключевые слова:* массовая литература, дискурс, социальные представления.

**Puty O.S. Popular Literature Discourse as Object of Linguistic Reflection.** The paper outlines and substantiates the primary goals of the linguistic study of the popular literature discourse.

*Keywords:* popular literature, discourse, social representations.

Масова література як один з найвиразніших проявів сучасної культури є також і одним з найбільш дискусійних питань наукових дисциплін гуманітарного циклу. Низька естетична та соціально-педагогічна цінність “літературного ширвжитку” [Эко 2007, с. 199] довгий час ставила під сумнів необхідність та доцільність його наукового осягнення [Кавелти 1996; Kreuzer 1975]. Однак усвідомлення того факту, що розмаїття масової культури – це, перш за все, розмаїття типів соціальності [Черняк 2007, с. 7], дозволило залучити проблему масової літератури до широкого наукового контексту.

Термін “масова література” є досить умовним, адже позначає не стільки широту розповсюдження певного видання, скільки жанрову парадигму, до якої належать детектив, фантастика, фентезі, мелодрама тощо [Черняк 2007, с. 5]. У західному літературознавстві синонімічними йому виступають терміни “тривіальна” [Kreuzer 1975], “формульна” [Кавелти 1996], “популярна література” [Fiske 1992]. Основними напрямками досліджень, присвячених феномену масової літератури в цілому, і німецької зокрема, є літературознавчі [Черняк 2007], семіотичні [Эко 2007], літературно-соціологічні [Nutz 1962] та культурологічні студії [Fiske 2011; Hansen 2011], в яких акцентуються, в першу чергу, такі проблеми, як історико-генетичні, жанрово-стилістичні та національно-специфічні риси масової літератури [Черняк 2007], а також механізми її естетичного та педагогічного впливу на читача. Окремий вузол проблематики складають питання соціально-історичної детермінованості та економічної успішності творів масової літератури [Fiske 1992].

Лінгвістичний аспект вивчення творів масової літератури до тепер майже повністю вичерпувався дескрипціями її жанрово-стилістичних характеристик [Сидорова 2003; Бакулин 2012], а також способів вербальної репрезентації окремих концептів культури. Натомість комплексного дослідження цього феномену в контексті когнітивно-дискурсивної парадигми здійснено не було, чим і зумовлюється **актуальність** даної розвідки. Її **мета** полягає в обґрунтуванні релевантності дискурсу масової літератури (ДМЛ) як об’єкта мовознавчої рефлексії та окресленні основних дослідницьких пріоритетів останньої. Тож **об’єктом** цієї студії виступає дискурс масової літератури, а **предметом** – ті його параметри і властивості, що складають перспективу лінгвістичного аналізу.

З точки зору когнітивно-комунікативної лінгвістики явище масової літератури має витлумачуватися як **дискурс**, що згідно інтеракційної моделі комунікації розуміється як взаємодія, занурена в соціокультурні умови ситуації [Макаров 2003, с. 38; Shiffrin 1994, р. 398-405]. При цьому до складу дискурсу включаються екстралінгвальні фактори – когнітивні компоненти, що передують і наслідують комунікації [ван Дейк, Кинч 1988], оскільки саме вони, створювані автором та інтерпретовані читачем, являють собою смисловий бік тексту як макрознака [Селиванова 2002, с. 52]. Відтак, конститутивними ознаками ДМЛ є три основні параметри – соціально-інтерактивний, формально-семіотичний (текстуальний) та когнітивно-інтерпретаційний (психологічний), кожен з яких може стати об’єктом окремої лінгвістичної розвідки.

**Соціально-інтерактивний** аспект ДМЛ визначається відношенням “автор – читач”, адже, комунікація являє собою цілеспрямовану психолінгвоментальну діяльність адресанта й

адресата, результатом якої є інформаційний обмін, а основним засобом – мовлення [Селиванова 2002, с. 34]. Це цілком узгоджується з твердженням У. Еко про те, що тексти масової культури написані одночасно як автором, так і читачем. При цьому їх стандартизований характер нівелює індивідуальність останніх: особистість автора розчиняється у формульних текстах, в той час як читач уособлює в собі усереднену “масову людину” [Почепцов 2001, с. 253]. Усе це призводить до того, що учасники ДМЛ взаємодіють не як реальні полюси акта повідомлення, а як його “актантні ролі” [Еко 2007, с. 24], що представляють інтереси різних соціальних груп у межах однієї культури.

На *формально-семіотичному* рівні ДМЛ матеріалізується у вигляді формул – універсальних розповідних архетипів, що втілюють конкретні культурні теми і стереотипи. Формулами є “нарлативи надмірності” – такі схеми побудови літературного твору, які передбачають незмінне повторення (ітерацію) певного ланцюжку подій (напр., від злочину до його розкриття шляхом дедуктивних умовиводів у детективній історії) і які мають на меті розважити читача, відволікти його від реальності [Еко 2007, с. 195]. Споживаючи твір масової літератури, читач відпочиває саме завдяки його стандартизованості та ітеративності, оскільки знаходить в знайомих формах відчуття задоволення і захищеності.

Формули ДМЛ стають колективними продуктами культури завдяки тому, що найбільш виразно артикулюють модель уявлення ряду соціальних груп, які ними захоплюються [Кавелті 1996]. Створені культурою, вони, у свою чергу, впливають на неї, коли стають загальноприйнятими способами представлення та співвіднесення певних образів, символів, тем і міфів. Саме тому, за словами Дж. Кавелті, дослідників мають цікавити не художні принади конкретних творів, а те, наскільки в них можуть бути простежені суттєві культурні тенденції [Кавелті 1996]. У цьому сенсі тексти масової літератури становлять особливий інтерес для лінгвістики, зокрема, для вивчення мови в соціокультурному аспекті [Макаров 2003, с. 101], оскільки вони є найбільш “наближеними до читача” формами, які з максимальною точністю відбивають особливості масової свідомості [Почепцов 2001, с. 268-269].

*Когнітивно-інтерпретаційний* аспект ДМЛ визначається характером втілених у ньому *соціальних уявлень* – колективних фантазій, властивих великим групам людей. З точки зору соціальної психології, об’єктом якої вони досі були і залишаються, це ментальні феномени (або процеси), що формують колективну свідомість. На відміну від міфу – колективного уявлення, що на ранніх стадіях суспільного розвитку визначало єдиний спосіб сприйняття та інтерпретації навколишньої дійсності, соціальні уявлення є лише одним із багатьох можливих шляхів розуміння світу [Moscovici 1984, p. 34].

Будучи одиницею змістового плану ДМЛ, соціальне уявлення, що відбивається в його текстах, відрізняється від когнітивного концепту тим, що є явищем скоріше соціальної природи, ніж когнітивної (“фантазія ніколи не є індивідуальною: це групова фантазія” [Делез 1995, с. 171]), а від лінгвокультурного концепту – тим, що являє собою не панкультурний феномен, а конкретно-історичну категорію, яка відбиває специфіку ряду сучасних суспільств [Moscovici 1984, p. 36].

За структурою соціальні уявлення являють собою набір різномірних елементів – абстрактних (вербальних) і образних [McKinlay 1987, p. 476], серед яких переважають останні. Не зважаючи на це, вербальні складові виконують особливу функцію, адже “слова не просто позначають речі, вони створюють речі та передають їм свої властивості” [Potter/Litton 1985, p.87]. Саме тому, на думку психологів, ефективне дослідження соціальних уявлень потребує переосмислення цього феномену в термінах лінгвістики, а також вивчення його в більш загальному контексті аналізу дискурсу [Potter/Litton 1985, p. 89].

Провідна роль мовознавства у вивченні соціальних уявлень забезпечується загальноновизнаною думкою про те, що мова є ключем до пізнання ментальних об’єктів. Однак дослідницька програма фіксації, аналізу і моделювання соціальних уявлень, втілених у ДМЛ, виходить далеко за межі компетенції лінгвістики і передбачає застосування міждисциплінарного підходу із залученням положень, даних і методів літературознавства (сутність феномену та жанрова специфіка масової літератури), психології (теорія соціальних уявлень) і соціології (теорія соціального конструкціонізму, методи нарративного аналізу, контент-аналізу).

Отже, дискурс масової літератури являє собою спосіб вербальної суспільної інтеракції, матеріальним продуктом якої є формульний текст, а духовним – соціальні уявлення. Розпізнання соціальних уявлень в різних культурах в різні періоди часу, а також моделювання закономірностей їх динаміки цілком відповідає комунікативно-функціональній парадигмі лінгвістики, орієнтованій на культурно-діяльнісне та соціально-психологічне представлення феномена мови, а тому складає серйозну **перспективу** панорамного дослідження.

#### Література

- Бакулин М.А. Жанрово-стилистические особенности современной массовой литературы / М.А. Бакулин. – Режим доступу: <http://rudocs.exdat.com/docs/index-140213.html> Дейк ван Т.А. Стратегии понимания связного текста / Т.А. ван Дейк, В. Кинч // Новое в зарубежной лингвистике. Когнитивные аспекты языка. – М.: Прогресс, 1988. – Вып. 23. Делез Ж. Логика смысла / Жиль Делез. – М.: Академия, 1995. – 298 с. Кавелли Дж. Г. Изучение литературных формул / пер. с англ. Е. М. Лазаревой // Новое литературное обозрение. – 1996. – № 22. С. 33-64. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М.: Гнозис, 2003. – 280 с. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации / Г.Г. Почепцов. – М.: Рефл-бук, К.: Ваклер. – 2001. – 656 с. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е.А. Селиванова. – К.: ЦУЛ, Фитосоциоцентр, 2002. – 336 с. Сидорова М.Ю. Квалифицированный читатель и массовая литература: (Лингвистический аспект проблемы) // Библиотека в эпоху перемен. – М., 2003. – Вып. 4. – С. 16-25. Черняк М.А. Массовая литература XX века / М.А. Черняк. – 3-е изд. – М.: Флинта; Наука, 2007. – 432 с. Эко У. Роль читателя. Исследования по семиотике текста / Перев. с англ. и итал. С. Д. Серебряного. – СПб.: Симпозиум, 2007. – 502 с. Fiske J. Reading the popular / John Fiske. – 2. ed. – London: Routledge, 2011. – 194 p. Kreuzer H. Trivialliteratur als Forschungsproblem: Zur Kritik des deutschen Trivialromans seit der Aufklärung // Veränderungen des Literaturbegriffs. Fünf Beiträge zu aktuellen Problemen der Literaturwissenschaft / Helmut Kreuzer. – Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1975. – S. 7-26. McKinlay A. Social Representations: A conceptual critique / Andrew McKinlay, Jonathan Potter // Journal for the Theory of Social Behaviour. – Vol. 17/4. – 1987. – P. 471-487. Moscovici S. The phenomenon of social representations // Social Representations. – Cambridge, 1984. – P. 3-69. Nutz W. Der Trivialroman, seine Formen und Hersteller / Walter Nutz. – Köln: Westdeutscher Verlag, 1962. – 119 S. Potter J. Some problems underlying the theory of social representations / Jonathan Potter, Ian Litton // British Journal of Social Psychology. – 1985. – Vol. 24. – P. 81-90. Shiffrin D. Approaches to Discourse / D. Shiffrin. – Oxford; Cambridge: University Press, 1994.

УДК 811.112.2'42

САВОШ Л. М.

(Київський національний лінгвістичний університет)

### ТЕКСТ ЯК ОСНОВНА КОМУНІКАТИВНА ОДИНИЦЯ МОВИ

Стаття присвячена основним підходам розуміння тексту, визначенню його сутності і систематизації багатоаспектності вивчення поняття "текст", який розглядається як комунікативна одиниця мови.

*Ключові слова:* текст, комунікація, мовленнєва організація тексту, лінгвістика тексту.

**Савош Л. М. Текст как основная коммуникативная единица языка.** Статья посвящена основным подходам к пониманию текста, определению его сущности и систематизированию многоаспектности изучения понятия "текст", который рассматривается как коммуникативная единица языка.

*Ключевые слова:* текст, коммуникация, речевая организация текста, лингвистика текста.

**Savosh L. M. Text as the main communicative language unit.** This article addresses the main approaches to text understanding and its essence defining. Multiple aspects of 'text' notion research which is considered as a communicative language unit are systematized.

*Key words:* text, communication, speech text organization, text linguistics.

**Постановка наукової проблеми та її значення.** Текст став об'єктом різноаспектного вивчення з точки зору психології його створення, як продукту мовленнєво-розумової діяльності суб'єкта. Правильність побудови тексту, який може бути усним і письмовим, пов'язана з відповідними вимогами – зовнішньою зв'язністю, внутрішньою побудовою, можливістю своєчасного сприйняття, забезпечення необхідних умов комунікації [Ярцева 2002]. Тому мовленнєва організація тексту, яка відповідає його інформаційно-комунікативним якостям, особливо привертає увагу вчених. Лінгвістичний аспект мотивується розвитком функціональної стилістики і потребами масової комунікації [Валгина 2003].

В коло інтересів багатьох гуманітарних наук текст вводить визнання його комунікативної сутності. Помітнішим стає зв'язок тексту з комунікативною діяльністю, тому що він відображає мову в реальному спілкуванні. Зі стрімким розвитком економіки, індустрії, техніки пов'язані зміни у мовній комунікації. Вона стає більш відкритою і незавершеною, поліжанровою, що спричиняє появу нового бачення тексту, його змісту і форми.